

İslâm Düşüncesi Bağlamında
EĞİTİMDE BİLGİ PROBLEMİ

Ahmet ÖZALP

Eskiyeni Yayınları: 214

İslâm Düşüncesi Bağlamında
EĞİTİMDE BİLGİ PROBLEMİ

Ahmet ÖZALP

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Editör
İsmet TUNÇ

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Aralık 2023

ISBN: 978-625-6781-26-9

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

İslâm Düşüncesi Bağlamında
EĞİTİMDE BİLGİ PROBLEMİ

Ahmet ÖZALP

Ankara 2023

Ahmet ÖZALP

Diyarbakır'ın Bismil ilçesinde doğdu. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans eğitimini tamamlayarak 2009 yılında mezun oldu. 2010 yılında Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak göreve başladı. 2014 yılında Marmara Üniversitesinde Din Eğitimi Açısından Dâvûd el-Kayserî'de İnsan Kavrayışı başlıklı teze yüksek lisans çalışmasını, 2020 yılında aynı üniversitede Din Eğitiminde Bilgi Problemi başlıklı doktora tezini tamamladı. Eğitim ve din eğitiminin düşünsel boyutuna ilgi duyan Özalp halihazırda Şırnak Üniversitesinde bu alanlara yönelik çalışmalarını sürdürmektedir.

Soruların ışığında yürüyenlere...

TAKDİM

Kıymetli Okurlar,

Düşüncenin derinliklerinde bir yolculuğa çıkarak yazılış/oluş aşamalarına bizzat eşlik ettiğim ve bu sebeple iki kapak arasına gelinceye kadarki süreçlerin keyif ile sancılarını yazarıyla birlikte yaşadığım "İslâm Düşüncesi Bağlamında Eğitimde Bilgi Problemi" kitabımı sizlere tanıtmak benim için bir bahtiyarlık...

Elinizdeki eser; İslâm düşüncesinin köklü ilimleri olan kelim, İslâm felsefesi ve tasavvuf disiplinlerindeki bilgi doktrinlerini derinlemesine inceleyerek, eğitim için kendi geleneğinden müteşekkil epistemolojik esasların arayışının ürünüdür. Bu esaslar eğitimin, geçmişin ürettiği hangi tasavvurlardan hareketle günümüzde yeniden hayat bulacağını belirginleştirmenin yanı sıra disiplinin geleceğe yönelirken kuşanacağı perspektifi de açığa çıkarmaktadır. İnsanın Yaratıcı ile ilişkisi perspektifinden bakıldığında ilim tarihimizde ortaya konulan bilgi kavrayışlarının, kendilerini hangi mefhumlara açtığını görmek bir yandan eğitimin; şahsına münhasır anlam ufukları oluşturmasına, diğer yandan geleneğin bugün varlığını yeniden ve dinamik bir tarzda sürdürmesine olanak tanır. Eğitimin kendine has insan tasavvuru gibi birçok aslı meseleyi de açıklığa kavuşturmasına olanak sağlayacak olan bu epistemolojik esaslar böylece tarihin köklü envanterinden beslenen bir eğitim tasarımına kapı aralar. Ancak kitapta sadece bilgi araştırılmıyor, aynı zamanda bilgiye dair temel meselelere, malumatın ötesinde bir düşünsel kavrayışla yaklaşıyor. İslâm düşüncesini tevarüs ederek, kitap; bu mirasın zengin epistemolojik yaklaşımlarının günümüz eğitim düşüncesi bağlamında nasıl bir zemin oluşturabileceğini de mevzubahis ediniyor. Bu tavır hem insanın sürekli dönüşen anlamları arasından hangilerini yaşam biçimi haline getireceğini hem de eğitimin bu değişime nasıl cevap vereceğini belirginleştirmeyi de mümkün kılıyor.

Baştan sona eleştirel/sorgulayıcı tutumuyla eğitimin düşünsel ufkundan yola çıkıp geleneğin izlerini takip etmeyi vizyon eden eser geçmişi *şimdiye ve geleceğe için bir potansiyel* olarak görünür kılmanın gayreti içerisinde. Çalışmalarında takındığı bu tavrı nedeniyle has dairede kendisini *ibnii's-suâl* (soruların evladı) diye nitelendirdiğim yazar, sadece meraklı bir zihin değil, aynı zamanda sorgulayan bir ruhun temsilcisidir. Yazar, işte bu sorgulayıcı bakış açısını bilgi ve eğitimle ilgili temel buluşma noktalarını tespit ederek göz aydınlığına çıkarıyor. Ancak sadece bilgi transferi aracı olarak değil, aynı zamanda insanın kendi oluşunu kavrama ve aşma çabasının bir parçası olarak gören yazar; eğitimi bu bağlamda insanın otantik/öznel bir oluş çabası ve aşkın hakikatle etkileşimi olarak ele alıp okuyucularını düşünce dünyasının derinliklerine davet ediyor. Eğitimin öğretime hapsedilemeyecek geniş bir kapsama sahip olduğunu ima eden eserdeki bütün bu bilgi yorumları disipline, yazarın ifadesiyle, “bir kâl ve hâl ilmi (söylem ve oluş disiplini)” olarak geleneğe eklenme fırsatı tanıyacaktır.

Prof. Dr. Yurdagül MEHMEDOĞLU

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu kitap düşünsel esasların tespit edilmesinin bir disiplin için diğer bütün meselelere öncelik ettiği mefkuresiyle kaleme alınmıştır. Menşei ve teşekkül biçimi itibariyle Batılı bir anlatının ürünü olan eğitim (ve din eğitimi) haliyle kendi coğrafyasının ürettiği bir takım felsefi temeller üzerine kurulmuştur. Modernleşme arzusuyla bu disiplin/ler zihin dünyamızı oluşturan kültürel mirasımıza uygunluğu yeterince düşünülmeden ülkemize de ithal edilmiştir. Bu sebeple coğrafyamızda eğitim disiplinine yönelik çalışmalar yeterince tartışmaya konu edilmeyen bazı ön kabullerle hareket etmektedir. Disiplinin bilimsellik iddiası ve bu iddianın gerektirdiği şekilde çoğunlukla gözlemlenebilir alana yönelmesi bu kabullerden birisidir. Bu tutumun eğitimi zamanla formal alana, alandaki çalışmalarını da ekseriyetle nicel araştırma sahasına hapsolmaya doğru sürüklediği görülmektedir. Disiplinin alanının gittikçe daralmasına sebebiyet veren bu bakışın perspektif, metodoloji gibi temel meselelerle ilgili birçok problemi de beraberinde getirdiği müşahade edilmektedir.

Çalışmamızın macerasını başlatan saik işte bu problemler üzerine düşünmekti. Ancak eğitim ve din eğitimi disiplinlerinde düşünsel, metodolojik, pratik alana yönelik birtakım sorunlar üreten bu kabullerin birçok açıdan tartışılması mümkün görünmekteydi. O esnada Hücûrî'nin (öl. 470/1072 [?]) *Keşfü'l-mahcûb* isimli eseriyle karşılaşmamız bize söz konusu problemlerin bilgi meselesi üzerinden ele alınabileceğine dair ilham verdi. Kendi döneminin tasavvuf çalışmalarında pek rastlanmayan ve zühd hareketi olarak görülen bir anlayıştan beklenmedik bir biçimde Hücûrî söz konusu eserine bilgi bahsiyle başlamıştır. Aslında onun yapmaya çalıştığı şey tasavvufu epistemolojik esaslar üzerinden bir ilim olarak temellendirme çabasıydı. Bu, eğitim ve din eğitiminin müstakil bir ilim olarak teşekkül etmesi için de elverişli ve geleneksel bir güzergaha işaret etmekteydi.

Çıkış noktası farklı olanın kendisi de farklı olur (mahreci muhtelif olanın zâtı/mahiyeti de muhtelif olur) temel argümanı ile İslâm düşüncesindeki bilgi telakkilerine yöneldiğimizde günümüzdeki kabullerin ötesinde bir takım düşüncelere rastlanmaktaydı. Uygun bir perspektifle eğitimin de epistemolojik esaslarını bu gelenekten edinip dönüştürmek suretiyle kendisini İslâmî düşünceye eklemenecek bir biçimde kurması mümkün görünmekteydi.

Tam da bu noktada belirtmemiz gerekir ki aslında bu kitap din eğitimi alanında yazılmış *Din Eğitiminde Bilgi Problemi* isimli doktora çalışmamızın dönüştürülmüş halidir. Dolayısıyla hem kitabın isminin hem de içeriğinin eğitim yerine din eğitimine vurgu yapması beklenebilirdi. Ancak kitabın özellikle girişi ile birinci bölümünde temellendirileceği üzere aslında çalışmanın önemli tezlerinden bir tanesi de İslâm tarihinde/düşüncesinde bilginin her zaman kutsala ilişkin bir yapıda olduğu ve dinî bilgi-dünyevî bilgi, eğitim-din eğitimi gibi dinî-seküler bir ayrıma rastlanmadığı yönündedir. Yani esasında bilgi bahsinde olduğu gibi İslâm söz konusu olduğunda eğitim meselesinde de dinî-dinî olmayan gibi bir ayırımdan bahsetmek imkan dışı görünmektedir. Bu bakımdan İslâm düşünce mirasını odak noktasına alan böyle bir çalışmadan salt din eğitimi ifadesi üzerinden bir iddia geliştirmek beklenemezdi. Fakat yine de yeri geldiğinde disipline sarahaten göndermede bulunmak amacıyla “din eğitimi” ifadesi kullanılacaktır. Bir hadise, olgu, düşünce olarak söz konusu olduğunda ise İslâm düşüncesinin bu karakterine uygun bir şekilde eğitim kavramı öne çıkarılacaktır. Kitabın isminin *İslâm Düşüncesi Bağlamında Eğitimde Bilgi Problemi* olarak belirlenmesinin gerekçesi de bu husustur.

Bu sebeple çalışmamızın temelini İslâm düşüncesindeki bilgi kavrayışları oluşturmaktadır. Kadîm mirasımızda bilginin nihai olarak kutsal ile bir *ilişki* vasıtası şeklinde tasvir edildiği görülmektedir. Çalışmamız bu ilişkiselliği gelenekle bir buluşma nok-

tası olarak tayin etmek suretiyle eğitim disiplininin İslâmî bilgiyi temellük etme (sahip olma) imkanını problem edinmektedir. Bu münasebetle kelâm, İslâm felsefesi ve tasavvuftaki bilgi teorileri iki tarzda sorgulanmaya tabi tutulmuştur. Bunlardan biri bu ilimlerde üretilen bilgi yaklaşımlarının disiplinin perspektifiyle nasıl yorumlanabileceği, diğeri ise bu yorumlamalardan ortaya çıkan düşüncelerin günümüz için nasıl bir eğitim düşüncesine/felsefesine işaret ettiği. Söz konusu ilişkisellik perspektifinden bakıldığında *işlevleri* itibariyle bilginin tanımlarının insanın din ile münasebetlerinin tanımlarına, bilginin kaynaklarının insanın din ile irtibatının araçlarına, bilginin türlerinin ise insanın çok yönlü yapısına ve çoklu ilişki biçimlerine delalet ettiği söylenebilir. Bilginin ilişki karakteri eğitimin *Yaratıcı ile bir ilişki hadisesi*, disiplinin ise bu ilişkiyi inceleyen bir ilim olarak kurgulanması yoluyla alanımız için bazı eşik ve sınırları açığa çıkaracaktır.

İslâm düşüncesindeki çoklu bilgi kaynakları ve türleri bağlamında düşünüldüğünde disiplinin, kendisini *işkinin* veçhelerinden herhangi birisiyle sınırlandırması beklenemez. Dolayısıyla eğitimin, günümüz hâkim bilgi yaklaşımı olan pozitivist bilimin yegane kabul ettiği aklî/bilimsel bilgiyi mutlaklaştırması ve dolayısıyla salt bilimsel bir alan olarak teşekkül etmesi olanaklı görünmemektedir.

Ayrıca düşünce mirasımızda ilim-amel ilişkisi alanımız için pratik bilgilerde bilgi-eylem bütünlüğünü gözeten bütüncül bir bakışı, teorik bilgilerin ise amelden bağımsız tekil bir şekilde dikkate alınmasını ifade eder. Eğitimin öğretime hapsedilemeyecek bir kapsama sahip olduğunu ima eden bütün bu bilgi yorumları disipline “bir kâl ve hâl ilmi” olarak geleneğe eklenme fırsatı tanıyacaktır.

Bir giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan oluşan metnimizin giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi, kapsamı ve sınırlılıkları ele alınmıştır. Birinci bölümde çalışmanın temel kavramlarına ve operasyonel tanımlara yer verilmiştir. İkinci bö-

lümde ise İslâm düşüncesini oluşturan kelâm, İslâm felsefesi ve tasavvuf ilimlerinin bilgi tasavvurları genel hatlarıyla incelenmiştir. Son bölümde bu tasavvurlar eğitim düşüncesi açısından yorumlanmış ve bu yorumlama biçimlerinin açığa çıkardığı eğitim biçiminin veya biçimlerinin yukarıda geçen bilimselliğin getirdiği söz konusu kabullere uygunluğu tartışılmıştır. Epistemolojide İslâm düşüncesini esas alan bir eğitimin muhtemel yapısının günümüz için işaret ettiği metodolojik problemler ise bölümün sonuna bırakılmıştır. Sonuç kısmında ise çalışmanın bir bütün olarak ulaştığı sonuçlar değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında küllî kudretinden bana güç ve irade bahşeden, dara düştüğümde ilk yöneldiğim ve gönlüme ferahlık ilkâ ederek bu yönelimimi karşılıksız bırakmayan Zât-ı Bârî'ye sonsuz hamd ve senâlarımı sunarım.

Araştırmanın başlaması ve temel güzergahı hususunda *Keşfü'l-mahcûb* isimli eseriyle bana ilham veren Hücvîrî'ye; araştırmanın temel argümanının oluşmasında bana fikir veren, kendisiyle karşılaşmamı ilmî anlamda hayatımın en büyük şanslarından biri olarak gördüğüm, kalbimde ve zihnimde yaşamaya devam eden merhûm üstâdım Seyda Molla Muhammed Nûr Orak (Xanikî) Hazretlerine gıyablarında derin şükran ve minnet duygularımı arz ederim. Hem kendilerine, hem de çalışmanın büyük bir kısmını oluşturan fikirleri tarihe not düşerek bugünümüzü aydınlatan, istifade ettiğim veya etmeye imkan bulamadığım tüm İslâm alimlerine dularıyla teşekkür etmeyi borç bilirim.

Kendisine rastlamamı hayatımın akademik anlamdaki bir diğer büyük şansı olarak gördüğüm, bu araştırmanın ortaya çıkmasına vesile olan, kendisiyle uzunca sayılabilecek geçmişimizin ve bana yaptığı refakatin hakkını ifa etmekten mahrum olduğum kıymetli hocam Prof. Dr. Yurdağül Mehmedoğlu'na minnet ve şükranlarımı sunarım.

Varlığıyla ve duruşuyla bana güven ve cesaret veren, derin okumaları ve vukufiyetiyle her fırsatta yol gösteren, çalışmanın

hem yapısal hem de diğer bütün konularında çekinmeden düşüncesine ve yardımına başvurduğum değerli hocam Prof. Dr. Ali Ulvi Mehmedoğlu'na bana kattığı her şey için en içten teşekkürlerimi arz ederim.

Ayrıca dakik bakışıyla ve alternatif düşünme tarzıyla çalışmamın nihai hâlini almasında büyük katkılarda bulunan değerli hocam Doç. Dr. Emine Keskiner'e çok teşekkür ederim. Tez izleme komitesinde bulunan ancak zamansız vefatı sebebiyle savunmada bulunamayan merhum Prof. Dr. Hasan Onat, tez savunmasında bulunan Prof. Dr. Aydın Topaloğlu ve Doç. Dr. Ramazan Gürel'e süreçte ortaya koydukları iyi niyetleri ve kıymetli katkıları sebebiyle teşekkürü borç bilirim.

Tezin başlangıcında düşüncelerine başvurduğum, tez konusunda onaylarını ve fikirlerini aldığım Prof. Dr. İsmail Kara ve Prof. Dr. Ömer Türker hocalara şükranlarımı sunarım. Tezin başlangıcından sonuna kadar akademik yazım üslûbu ve metodolojisi ile ilgili yardımına başvurduğum, özellikle sonuç kısmının teşekkülünde yol gösterici düşünceleri sebebiyle Doç. Dr. Berat Açıl'a minnettar ve müteşekkirim. Kitaba editörlük yapma görevini üstlenen ve bu münasebetle çalışmaya kelime kelime nüfuz eden kıymetli dostum Doç. Dr. İsmet Tunç'a eşsiz katkıları sebebiyle teşekkürler ederim.

Son demlerinde tezimi okumak için Şırnak'tan İstanbul'a gelip günlerce bana sabırla katlanan kıymetli dostum Doç. Dr. Muhammed Muhdi Gündüz'e bütün iyilikleri için sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Araştırmanın düşüncesinin oluşum aşamasında kendisiyle bulunduğum müzakerelerle zihnimi netleştirdiğim kardeşimden öte Maşuk Yamaç hocaya çok teşekkür ederim. İSAM'da kendilerine her fırsatta argümanlarımı anlattığım kıymetli arkadaşlarım Dr. Nurgül Bulut, Dr. Hatice Fakioğlu Bağcı, Dr. Mesut Erzi, Dr. Mehmet Aktaş, Dr. Yakup Akyürek, Ar. Gör. İzzettin Güneri, ve Dr. İbrahim Korhan'a bana fikirlerimi test etme imkanı sağladıkları için minnet ve şükranlarımı sunarım. Ay-

rica zengin kitap koleksiyonu ve sunduğu rahat çalışma ortamı ile muhtelif imkanları sebebiyle İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) yönetimine teşekkür ederim.

Son ama en önemlisi olarak bu zorlu aşamada kendilerini ihmal ettiğim ama yine de süreç boyunca anlayışlı tavrını devam ettiren başta kıymetli eşim olmak üzere çocuklarıma özür ve minnet borçlusuyum ifade etmek isterim. Kendilerinden çaldığım zamanın geriye dönük telafisi mümkün değilse bile onlarla daha güzel bir birliktelik ve gelecek bahşetmesi umuduyla Allah'tan, kalan vakitlerimizin bastını dilerim.

Ve annem ile babam. Teşekkürün en zor kısmı. Dünyalık hiçbir çabayla edâsı mümkün olmayan haklarının bir teşekkür kelimesine havale edilerek ifadesi oldukça basit bir tutum olur. Ancak beşerin acziyeti bundan öte bir yola imkan tanımamaktadır. Kendilerine bu acz haliyle en derin şükranlarımı sunarım. Ayrıca dualarıyla bana güç veren bütün aileme ve doğrudan ya da dolaylı olarak çalışmamda katkısı olan herkese sonsuz teşekkür ederim.

Ahmet ÖZALP